

بررسی آسیبهای اجتماعی فضای مجازی در بین دانشجویان دانشگاه علمی کاربردی شهرکرد در سال تحصیلی ۹۵-۹۶

صدیقه رفیعی^۱، مهشید سلیمانی^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی دانشگاه علمی کاربردی

^۲ رئیس مرکز علمی کاربردی بهزیستی و تامین اجتماعی چهارمحال و بختیاری

نام نویسنده مسئول:

صدیقه رفیعی

چکیده

فضای مجازی پدیده ای است که تأثیرات مثبت و منفی زیادی بر زندگی فردی و اجتماعی جوانان گذاشته است. این تحقیق جهت بررسی میزان و نوع استفاده از اینترنت و تأثیر آن بر دانشجویان دانشگاه علمی کاربردی شهر شهرکرد می باشد و از نظریات تأثیر ارتباط جمعی، پویایی گروه ها، کنش ارتباطی هابرماس، نظریه رفتار اسکینر در شرطی شدن کنشگر استفاده شده است. روش تحقیق پیمایشی و با ابزار پرسشنامه می باشد روش نمونه گیری تصادفی ساده و حجم نمونه ۱۵۰ نفر می باشد. نتایج داده ها نشان دهنده این مسئله است که ۷۰٪ از دانشجویان از فضای مجازی جهت تفریح و سرگرمی و به مدت ۳۶۰ دقیقه در روز استفاده می کنند. همچنین این درصد دارای دوستهای مجازی از جنس مخالف می باشند. با این حال ۶۵٪ از خانواده ها مهمترین نقش پیشگیری از آسیبهای فضای مجازی را متحمل شده اند و دستگاه های نظارتی با ۷/۷٪ کمترین نقش را دارند. در تحلیل استنباطی از آزمون کای اسکوار استفاده شده و نتایج فرضیه ها نشان می دهد که فضای مجازی سبب بروز آسیبهای جسمی و کاهش تمرکز در فعالیتهای اصلی دانشجویان گردیده است. استفاده مداوم روابط اجتماعی آنها را ضعیف کرده و به دلیل اطلاعات کمتر والدین و اولیاء مدارس نسبت به جوانان عدم نظارتها بر فضای مجازی زمینه ساز بروز آسیبها و انحرافات اخلاقی و اجتماعی این دسته از جوانان شده است. همچنین فضای مجازی باعث تغییرات خلقی در دانشجویان و ناپایداری های اخلاقی مثل اضطراب، احساس تنهایی و چند شخصیتی شدن آنها را به دنبال دارد. در نهایت بزرگترین آسیب اجتماعی آن نشانه هایی از اعتیاد شدید به فضای مجازی در دانشجویان و باعث از بین رفتن فرصتهای تحصیلی، مخفی شدن از فضای صمیمی خانواده و از دست رفتن سایر موفقیت ها را به دنبال داشته است.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، دانشجویان، ارزش، آسیبهای اجتماعی، نحوه استفاده از فضای مجازی

مقدمه

فضای مجازی به عنوان یکی از ابعاد فن آوری جهان معاصر، نقش بسزایی در تغییر و تحول زندگی افراد جامعه دارد، بطوریکه به سرعت یکی از ابزار لازم زندگی مردم شده است.

تکنولوژی های نوین ارتباطی که بطور همزمان و نامحدود افراد را فارغ از مکان قرار گرفتن آنها در جهان جدید فراهم ساخته، عامل تولد جهان مجازی شده است که این جهان بر خلاف قبل از امکانات بی شماری چون سولت دسترسی، بیست و چهار ساعته بودن، سرگرمی فراوان، سادگی کار، هزینه پایین، گم نام ماندن کاربران و ..... را داراست اما علی رقم ویژگیهای برتری که فضای مجازی دارد، نگرانی های جدیدی در خصوص استفاده از آن و تأثیرات سوء جسمی و روحی که بر انسان می گذارد خالی از اشکال نیست لذا پیشگیری از آسیبهای اجتماعی آن در بین دانش آموزان مورد توجه قرار می گیرد آسیبهای جدی و نا مطلوبی که هم در جنبه های فردی و هم در جنبه های اجتماعی در قشر نوجوانان به همراه دارد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

(طبق فرضیه کمیابی رونالد اینگلهارت که معتقد است اولویت های فرد بازتاب محیط اجتماعی و اقتصادی وی است شخص بیشترین اولویتها را برای آن چیزهایی قائل می شود که عرضه آن ها بسیار کم است.) (اینگلهارت، ۱۳۷۳: ۷۵) طبق نیاز افراد میزان و شدت استفاده از فضای مجازی نیز متغیر می باشد. لذا اهمیت این تحقیق در ابتدا به دلیل سبب شناسی نیاز نوجوانان به استفاده از این فن آوری است و در مرحله بعد تأثیر آن بر جوانان و میزان این تأثیر بر روی آنها می باشد چون جامعه آماری دانشجویان می باشند که اغلب و بطور طبیعی ویژگیهای نوجوانی، کنجکاوی، هویت طلبی، لذت جویی، ماجراجویی و کسب تجربیات تازه دارند و در جهت تثبیت الگوهای خاص شخصیتی فردی و اجتماعی خویش هستند که در این میان قرار گرفتن ویژگیهای خاص فضای مجازی در کنار مسائلی که دانشجویان در این دوران حساس با آن مواجه می باشند مشکلاتی را از قبیل مسائل عاطفی، ارتباطی، سازگاری، نابهنجاری ها و احساسات ناشی از گناه برای آنها ایجاد می کند که اهمیت موضوع را دوچندان می نماید که افزایش آسیب پذیری نوجوانان در فضاهای اینترنتی با راهکارهای پیشگیری از آن و آشنایی والدین و اولیاء مدرسه می تواند نقش مؤثری را در کاهش آن ایفا نماید.

پیشینه تحقیق

الف-تحقیقات داخل ایران

۱-تأثیر تجربه فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی در سه سطح خانواده، گروه همسالان و جامعه توسط (بهزاد دوران، ۱۳۸۲) که نتایج آن رابطه معناداری میان تجربه فضای سایبرنتیک و هر یک از سه سطح مذکور را در بین پاسخگویان مشخص ساخت یعنی فضای مجازی بر هویت اجتماعی تأثیری ندارد ولی استفاده از فضای مجازی، عدم استفاده و میزان استفاده از متغیرهای مستقلی بودند که از اهمیت فراوانی برخوردارند.

۲-ویژگی های روان سنجی آزمون اعتیاد به فضای مجازی در بین دانشجویان توسط (علوی و همکاران، ۱۳۸۷) نشان دهنده تأثیرات فضای مجازی بر تعاملات اجتماعی، تأثیر بر عملکرد، فقدان کنترل، استفاده مرضی از چت و بی توجهی به وظایف شغلی و تحصیلی می باشد. همچنین پرسشنامه اعتیاد فضای مجازی یانگ در جامعه ایرانی خصوصیات روان سنجی مطلوبی دارد که می توان برای غربالگری کاربران فضای مجازی عاری از معتاد استفاده کرد.

۳-تأثیرات چت در بین جوانان که توسط (زکایی، ۱۳۸۳) انجام گرفت نشان داد که میل بیشتر پسران به برقراری ارتباط همزمان دوستانه غیر همجنس نسبت به دختران که اغلب دختران به منظور ازدواج بوده است اما پسران به قصد سرگرمی و لذت می باشد.

۴- مطالعه شیوه رفتار افراد در محیط مجازی و شکل گیری روابط صمیمانه در اتاق های گپ زنی فضای مجازی که توسط (دهقان و نیکبخش، ۱۳۸۵) نشان می دهد که کاربران به واسطه گمنامی در این اتاقها به بازی نقش و خود افشایی پرداخته اند که در دنیای واقعی امکان بازگو کردنش را ندارد.

۵- تأثیر فن آوری بر سازگاری پیچیده توسط (احمدی و دیگران، ۱۳۸۸) نشان می دهد که با افزایش مدت زمان استفاده از فضای مجازی استفاده شاهد بهبود سازگاری خواهیم بود.

۶- بررسی میزان استفاده دانشجویان بیشتر از فن آوریهای اطلاعاتی توسط (جوکار و یاری پور، ۱۳۸۸) نشان می دهد که بر اساس رشته های مختلف تحصیلی میزان استفاده متفاوت می باشد و دختران بیشتر از رایانه و همه برنامه های آن استفاده می کنند اما پسران اغلب فضای مجازی و اغلب در محیط های بیرون منزل (کافی نت ها و خانه دوستان) می باشد.

۷- تحلیل مسیر رابطه بین ویژگیهای شخصیتی و وابستگی به فضای مجازی با کیفیت زندگی کاربران در اصفهان توسط (نادی و سجادیان، ۱۳۸۵) نشان می دهد بین وابستگی فضای مجازی و کیفیت زندگی اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

۸- تأثیر وابستگی به فضای مجازی بر وضعیت تحصیلی دانشجویان علوم پزشکی اراک که توسط (محمد بیگی و دیگران، ۱۳۸۸) انجام شد نشان می دهد که وابستگی به فضای مجازی با تعداد واحدهای افتاده و گذرانده، افت معدل، تعداد ترم های تحصیلی و مشروطی (طول تحصیل) رابطه معنادار نشان می دهد اما با رشته، مقطع و دانشکده مرتبط نیست.

تحقیقات خارج از ایران

۱- (کرات و همکارانش، ۱۹۹۸ م) در یک پژوهش طولی درباره کاربران فضای مجازی به این نتیجه رسیدند که ارتباط خانوادگی افراد با استفاده از فضای مجازی کاهش می یابد و آنها به انزوای اجتماعی و افسردگی دچار می شوند.

۲- (کوپر و همکارانش، ۱۹۹۸ م) امور جنسی در فضای مجازی را ارزیابی کردند و نشان می دهند که محیط فضای مجازی برای توسعه و اجرای گونه های مختلف رفتار جنسی به کار می رود.

۳- نتایج پژوهش (سوبرا مانیم، ۲۰۰۱) نشان می دهد که کودکان و پسران بیشتر از نوجوانان و دختران و سفید پوستان بیشتر از سیاهپوستان کامپیوتر استفاده می کنند و ایمیل به روابط شخصی کمک می کند و فضای مجازی به افزایش روابط اجتماعی اما تحقیقات رابرت کراوت استفاده بیشتر از فضای مجازی را باعث کاهش روابط خانوادگی افراد می داند که منجر به تنهایی می شود.

زمینه ها و چارچوب های نظری

استفاده از رسانه به میزان رضایت، نیازها، آرزوها یا انگیزه های تک تک مخاطبان بستگی دارد. یکی از انواع اصلی نیازهای افراد نیاز به اطلاعات و آرامش و تفریح می باشد که مخاطبان رسانه ها را می توان بر اساس این گونه وسیع انگیزش تقسیم بندی نمود. لذا دلبستگی نسبی مخاطبان به رسانه های متعدد هم به تفاوت های موجود بین خواسته ها و خرسندی های مورد انتظار آنها مرتبط می باشد.

جامعه شناسی کارکرد گرایانه سعی دارد به کارکردهای یک جزء در جهت اهداف کل جامعه یا یک نهاد بپردازد و نگاهی دیگر به رسانه ها دارد. در این رویکرد تمامی نهادهای موجود در جامعه که یکی از آنها رسانه های ارتباط جمعی است کارکردی برای کل جامعه دارند هر چه این کارکرد در جهت تأمین اهداف جامعه و افراد باشد نشانگر عملکرد مثبت این نهادهاست. این رویکرد رسانه ها را برآورنده نیازهای گوناگون جامعه می داند.

تئوری ارتباط جمعی

مک کوایل نیازهایی نظیر همبستگی، استمرار فرهنگی، کنترل اجتماعی، نیاز به گردش وسیع همه انواع اطلاعات عمومی را جزء نیازهای گوناگون افراد جامعه می داند و عقیده دارد مبتنی بر این پیش فرض است که افراد هم رسانه ها را برای مقاصد متناظر به کار می برند از جمله برای کسب راهنمایی، آرامش، سازگاری، اطلاعات و شکل گیری هویت شخص (مک کوایل، ۱۳۸۲، ص ۱۰۴) کاتز، بلامر و گروویچ یک مدل از فرایند گزینش رسانه ای را ارائه دادند که مربوط می شد به سرچشمه های اجتماعی و روان شناختی نیازهایی که انتظارات خاص از رسانه های جمعی یا سایر منابع را به وجود می آوردند و منجر به قرار گرفتن مخاطبان در معرض رسانه ها یا اقدام به سایر فعالیت ها می شوند و این سرانجام به برآورده شدن نیازها و دیگر تبعات می انجامد. (مک کوایل، ۱۳۸۲، ص ۱۰۴)

دراین رویکرد با توجه به تحقیقات انجام شده دسته بندی های گوناگونی از نیازهایی که منجر به قرار گرفتن مخاطبان در برابر رسانه ها می شود بررسی و مطرح شده است. به عنوان نمونه (مک کوایل، ۱۳۸۲) و (سورین و تانکارد، ۱۳۸۱) به نیازهایی مثل ۱- نیازهای شناختی (کسب اطلاعات، آگاهی و شناخت) ۲- نیازهای عاطفی ۳- نیازهای انسجام بخش شخصی (تقویت اعتبار، اعتماد، ثبات و پایگاه) ۴- نیازهای گریز از تنش (فراغت و آسایش) ۵- نیازهای اجتماعی (هویت و گفتگو با دیگران) ۶- نیازهای غیر اجتماعی (فرار کردن و تنهایی بودن) ۷- تفریح سرگرمی و شادی های عاطفی در واقع برای بسط این رویکرد می توان گفت با رشد روز افزون فن آوری های نوین رسانه ای، مخاطب انتخاب گر می تواند در پی ارضای هر نیاز خود دست به گزینش رسانه ای بزند و برای برطرف کردن نیازهایش به سمت رسانه مورد علاقه خود برود و فضای مجازی این فضای انتخابی را برای مخاطب خود گشوده تر ساخته است.

والدهال از فرار بودن محتوای ارتباطی صحبت می کند، عاملی که احتمال تحصیل اثرات را کاهش می دهد. معتقد است اثرات دراز مدت بیش از اثرات کوتاه مدت مورد توجه قرار دارد. (به نقل از ویندال و همکاران، ۱۳۷۶: ۳۳۰) کلایر علاوه بر تکرار پیام، مدت زمان پیام را نیز در نظر می گیرد تا برنامه بتواند بالاترین اثر ممکن را داشته باشد (همان منبع: ۵۶) از این دو نظریه هم می توان مدت زمان استفاده از فضای مجازی و هم طول مدت دسترسی به فضای مجازی و مداومت استفاده (روزانه، هفتگی، ماهانه) را به عنوان متغیرهای مستقل جهت تأثیر فضای مجازی بر ارزش های خانواده به کار برد. پس در اینجا آن چه نقش مهمی بازی می کند طول مدت دسترسی به فضای مجازی است که نشان می دهد بین استفاده روزانه و هفتگی و ماهانه از فضای مجازی و تأثیر آن بر ارزشها اختلاف معنی داری وجود دارد. دی فلورو بال رو کیچ در الگوی خویش درباره وابستگی به رسانه ها بر این باورند که شرط مهم برای بروز اثرات میزان وابستگی به بعضی رسانه های ارتباطی است، مجرای که مردم برای به دست آوردن اطلاعات مهم نسبت به آن احساس وابستگی می کنند، توان بیشتری برای ایجاد اثرات دارد تا مجرای مه تفاوتی با مجاری دیگر ندارد و اطلاعاتی که فراهم می کند فاقد اهمیت است (به نقل از ویندال و همکاران، ۱۳۷۶: ۳۷۰) با کمک این نظریه می توان وابستگی به فضای مجازی را مطرح کرد بدین صورت که کاربر فضای مجازی با وابسته شدن به فضای مجازی فرصت کمتری برای پرداختن به خانواده دارد و این ممکن است باعث کم اهمیت شدن خانواده نزد کاربر فضای مجازی و در نتیجه کاهش ارزش خانواده شود.

نظریه کنش ارتباطی هابرماس

قبل از پرداختن به نظریه کنش ارتباطی هابرماس، ابتدا به حوزه عمومی مورد نظر هابرماس می پردازیم. حوزه عمومی مورد نظر هابرماس فضایی است که در آن فضا ((افراد به شیوه عقلانی بتوانند به بحث بپردازند و در این بحث به توافقی برسند و افراد در این محیط ها بتوانند به طور برابر شرکت کنند، قدرت در این بحث ها دخالتی ندارد، هر موضوعی بتواند در این بحث ها مطرح شود، در این بحث ها افراد بتوانند مسائل خصوصی خود را مطرح کنند، این بحث ها همیشه باز است و همیشه می توان به آن رجوع کرد و درباره آن بحث کرد))، (آزاد ارملی و امامی، ۱۳۸۳: ۶۵) پس

محیط فضای مجازی این فضا را فراهم کرده و شرایط حوزه عمومی مورد نظر هابر ماس را تا حدودی دارا می باشد، حوزه عمومی هابر ماس عرصه ای است که در آن افراد به منظور مشارکت در مباحث باز و علنی گرد هم می آیند و کنش ارتباطی از طریق بیان و گفت و گو تحقق می یابد (همان: ۶۵). در فضای محیط های تعاملی فضای مجازی بحث (شرایط آرمانی سخن) مورد نظر هابرماس تحقق می یابد و می توان آن را بدین گونه مطرح کرد: هابرماس معتقد است که نیازهای اساسی یا اصیل معینی وجود دارد که تمامی افراد کاملاً آزاد آنها را دارند و اگر این نیازها توسط هر کس صمیمانه وارد یک گفت و گوی عملی شود ضرورتاً کشف خواهد شد (به نقل از استیون، ۱۳۸۰: ۷). با توجه به این که در محیط فضای مجازی علی الخصوص در محیط تعاملی فضای مجازی افراد به راحتی می توانند نیازهای خود را مطرح کنند و این طرح نیازها باعث شکل گیری یک فضای گفت و گو و مباحثه شده در این میان افکار جدیدی شکل می گیرد، هابرماس می افزاید روابط میان گویندگان و شنوندگانی که از توان ارتباط برخوردارند موجب می شود تا یکی دیگر از کارکردهای گفتار که همان شیوه یا همان کاربرد زبان عادی تلفیق شده است وارد عمل گردد و در کاربرد توصیفی زبان هر گفتار کنش نوعی دربردارنده قول صمیمیت یا صداقتی است که با آن من گوینده احساسات، نیازها و نیت های درونیم را برای شنونده ابراز می کنم، درست در همین بعد است که گفتار شنونده را به دنیای درونی احساس ها انگیزه های من و همین طور به ارزیابی صحت گفته های من می کشاند (هابرماس به نقل از پیوزی، ۱۳۷۹: ۱۰۲) پس این احساسات باعث شده که روابط بین افراد صمیمی شده و نیازهای خود را بیان کنند و انرژی عاطفی خود را در این محیط مصرف کنند، اگر بخواهیم نظریه کنش ارتباطی را به صورت مدل علی درآوریم به صورت زیر می باشد:

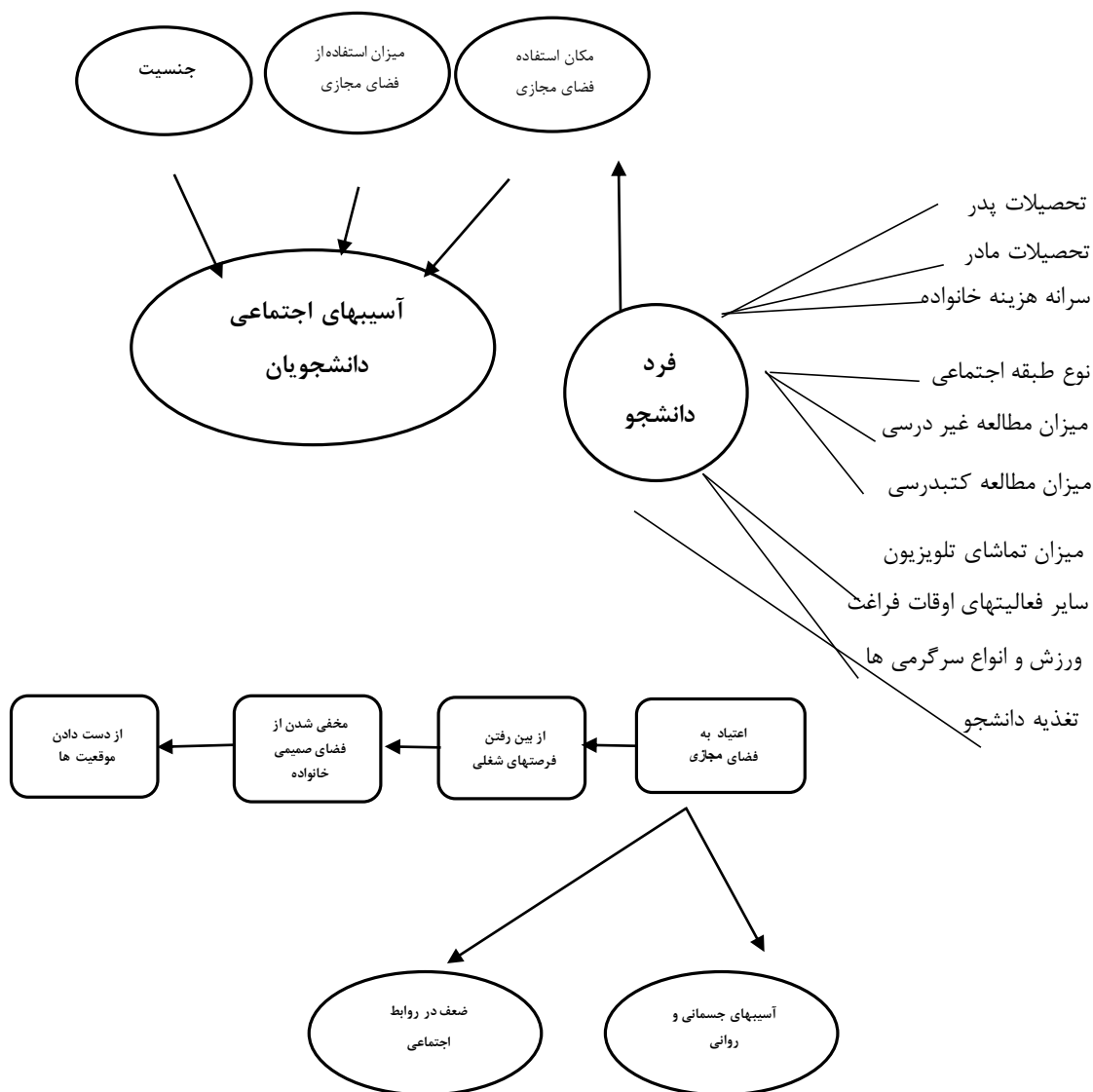
و رود به یک فضای گفتگو به وجود آوردن فضای صمیمی، ابراز احساسات، ابراز نیازهای اساسی پس محیط تعاملی فضای مجازی را می توان فضایی در نظر گرفت که کاربران به راحتی در آن به گفت و گو می پردازند که فضای صمیمیت و ابراز احساسات در محیط های تعاملی فضای مجازی شکل می گیرد که از یکدیگر تأثیر پذیرفته همچنین کاربران نیازهای خود را با هم مطرح کرده، در آن گروه ها مسائل و مشکلات خود را مطرح می کنند و انرژی عاطفی خود را در این محیط ها مصروف می نمایند که این تخلیه انرژی احتمالاً بر ارزش های خانواده می تواند مؤثر واقع شود.

مدل تحلیل پژوهش

با توجه به مطالعات اکتشافی و نظریات و تحقیقات به دست آمده و با توجه به چارچوب نظری جهت بررسی آسیب های اجتماعی فضای مجازی در بین دانشجویان متغیرهای مستقل و وابسته را به شرح ذیل عنوان می نماییم.

الف) متغیرهای مستقل شامل استفاده از فضای مجازی که می تواند تأثیر مستقیم بر دانشجویان داشته باشد و هم باعث ایجاد فضای برقراری روابط و پذیرش در محیط فضای مجازی شود.

ب) متغیرهای وابسته شامل ۱- بروز آسیب های جسمانی، روانی و اجتماعی ۲- ضعف در روابط اجتماعی دانشجویان ۳- وابستگی و اعتیاد به فضای مجازی

نمودار ۱ مدل تحلیلی پژوهشی

فرضیات تحقیق

۱- استفاده دائم از فضای مجازی با بروز آسیب های جسمی دانشجویان رابطه مستقیم دارد .

۲- استفاده دائم از فضای مجازی باعث ضعف روابط اجتماعی دانشجویان می شود .

فرضیه شماره ۲ استفاده از فضای مجازی و ضعیف شدن روابط اجتماعی دانشجویان می باشد که بیشترین تأثیر را بر روابط اجتماعی به میزان ۳۶٪ داشته است که طبق سؤالات مندرج در پرسشنامه دانشجویان پاسخ خود را با بیشترین فراوانی به این موضوع داده اند طبق جدول شماره ۱۱ به شرح ذیل مشخص می گردد که X^2 محاسبه شده (۲۴/۲) در مقایسه با X^2 جدول آماری (۷/۸۱) با درجه آزادی ۳ و سطح معنی داری ۵٪ بزرگتر می باشد و فرضیه شماره ۲ نیز مورد تأیید قرار گرفت بدین معنا که از نظر دانشجویان بین استفاده مداوم از فضای مجازی و ضعیف شدن روابط اجتماعی آنها رابطه زیادی وجود دارد .

فرضیه شماره ۳ ثابت گردید که میزان نظارت و آموزش و ایجاد محدودیت از طریق والدین بر دانشجویان در خصوص آسیبها و انحرافات اخلاقی و اجتماعی ناشی از فضای مجازی مؤثر می باشد و حاصل جمع بندی پاسخ دانشجویان به سؤالات مندرج در پرسشنامه مرتبط با این فرضیه ۴۷/۳٪ فراوانی را به خود اختصاص داده است که با این فرض موافق بوده اند و میزان حضور و نظارت همراه با شناخت و توانمندسازی خانواده ها بر کاهش آسیبها مؤثر بوده است .

فرضیه شماره ۴ که استفاده از فضای مجازی با تغییرات خلقی دانشجویان مرتبط بوده است نیز اثبات گردید به طوری که مرتبط با فرضیه که هرگاه به فضای مجازی دسترسی ندارم مضطرب و عصبی می شوم و یا بیشترین اوقات مرا فضای مجازی پر می کند و الگوهای اخلاقی و رفتاری ام را از فضای مجازی می گیرم و فضای مجازی بر ذهن و روانم اثر گذاشته است بالاترین درصد (۴۸/۵٪) را به خود اختصاص داده است .

فرضیه شماره ۵ اعتیاد و وابستگی به فضای مجازی نیز طبق سؤالات مندرج در پرسشنامه اثبات گردید و ۳۶٪ دانشجویان استفاده زیاد از فضای مجازی را با بروز اعتیاد فضای مجازی در دانشجویان به طور رابطه زیادی تأیید نمودند .

فرضیات ۶ و ۷ هم که در مورد آموزش دانشجویان در استفاده صحیح از فضای مجازی بود و میزان استفاده از فضای مجازی را با عدم دسترسی به امکانات رفاهی و تفریحی دانشجویان مرتبط می دانست مورد تأیید و اثبات قرار گرفت به طوری که بیشترین درصد فراوانی مربوط به نوع استفاده صحیح از فضای مجازی را به دلیل عدم استفاده از سایر امکانات رفاهی دیگر حدود ۴۸/۳٪ دانشجویان پاسخ گفتند و بیان داشتند به این دلیل از فضای مجازی استفاده می کنیم که از سایر امکانات رفاهی و تفریحی و یا ورزشی دیگر سهل الوصول تر شده است و دسترسی زیادی همراه با جاذبه های بیشتر برای آنها به ارمغان آورده است جدول محاسبه X^2 به شرح ذیل معرف اثبات فرضیه می باشد .

که با فضای مجازی کار کرده اند به صورت صحت روایی صوری و محتوایی و اطمینان از صحت موارد مذکور استفاده کردیم .

شیوه کد گذاری متغیرها

با استفاده از طیف لیکرت از گزینه کم کد ۱ داده شد تا گزینه خیلی زیاد کد ۵ داده شده است که پاسخ هایی که برای متغیرهای مستقل و وابسته در نظر گرفته شد در کلیه پرسشنامه به نوعی گنجانیده گردید و کدگذاری صورت گرفت .

یافته های تحقیق

نتایج توصیفی

توزیع فراوانی پاسخگویان ، مکان استفاده از فضای مجازی و چگونگی استفاده دانشجویان از فضای مجازی جدول شماره ۳ توزیع فراوانی دانشجویان را نسبت به مکان استفاده از فضای مجازی نشان می دهد همچنان

در	این	جدول	مشخص	میگردد	که
۳۷/۱٪ (نزدیک به ۵۷ درصد دانشجویان)	در محیط هایی خارج از منزل و در کافی نتها به عنوان کاربران فضای مجازی				

مشغول می باشد که این مسئله خطر عدم حضور والدین و مربیان را در بر دارد. همچنین در جدول شمار ۴ مشاهده می گردد گرایش به روابط با جنس مخالف و داشتن دوست های فضای مجازی در بین پسران و دختران از فراوانی بالایی برخوردار است به طوریکه در بین دختران (۳۰/۶٪) یعنی ۴۶٪ از دختران و در بین پسران بیشتر از دختران (۵۶/۶٪) یعنی ۸۵٪ از کل پسران به لحاظ برقراری ارتباطات فضای مجازی جمعاً حدود ۸۸٪ از دانشجویان کاربر فضای مجازی را شامل می گردد حدود ۱۲٪ فقط جهت استفاده مطلوب از فضای مجازی استفاده می نمایند.

جدول شماره ۳- توزیع محل استفاده از فضای مجازی

محل استفاده از اینترنت	فراوانی	درصد
منزل کافی نت هر دو	85	88٪
	15	10٪
	24	2٪

جدول شماره ۴- توزیع بر حسب دوست فضای مجازی

دوست فضای مجازی	فراوانی	درصد
دارد-دختر	۴۶	۳۰/۶
دارد-پسر	۸۵	۵۶/۶
ندارد	۱۹	۱۲/۸

و سایر جداول نیز به اختصار بیان می گردد که در جدول ۵ هدف از استفاده فضای مجازی می باشد که ۲۴/۷٪ دانشجویان به منظور دستیابی به مسائل علمی بوده است و ۳۴٪ جهت سرگرمی و ۱۶٪ جهت دریافت مدهای جدید می باشد. جدول شماره ۶ مؤثرترین راهکار پیشگیری از آسیبهای فضای مجازی را از دانشجویان سؤال می نماید که نشان می دهد ۴۵ درصد دانشجویان و توانمندسازی را انتخاب نموده اند و محدود نمودن و کم کردن میزان دسترسی به فضای مجازی را فقط ۵٪ مؤثر دانسته اند که این امر نشانگر افکار متعالی آنها در ارائه بهترین انتخاب راه و روش پیشگیری است و آن هم توانمندسازی و آموزش و ارتقاء سطح برخورد علمی و منطقی با این مسئله می باشد نه محدودیت و راهکارهای خشن و یکطرفه. جدول ۷ که در خصوص نقش نهادها در فرهنگ سازی و پیشگیری از آسیبهای فضای مجازی می باشد و پاسخ دانشجویان به این سؤال بالاترین درصد را به نقش نهاد خانواده با ۵۵/۳٪ به عنوان مهمترین نقش در پیشگیری و فرهنگ سازی می دهد و بعد از آن مدرسه ۲۶٪ و جامعه و سایر دستگاههای نظارتی ۱۸٪ مهمترین نقش را دارند.

جدول شماره ۵- هدف از استفاده فضای مجازی

هدف از استفاده از فضای مجازی	فراوانی	درصد
دستیابی به مسائل علمی	۶۴	۶۸٪

۱۰	۳٪	اخبار و اطلاعات جهان
۵۱	۶۵٪	سرگرمی و بازی و عکس
۲۵	۳۲٪	مدهای جدید لباس و مو و.....

جدول ۶-ارائه مؤثرترین راهکار پیشگیری از آسیبهای فضای مجازی

بهرترین راهکار	فراوانی	درصد
محدود کردن دسترسی به فضای مجازی	۸	۵٪
فیلتر نمودن سایت های نامناسب	۴۵	۳۰٪
آموزش به والدین جهت نظارت بر فرزندان	۳۰	۲۰٪
آموزش و توانمندسازی دانشجویان جهت استفاده صحیح از فضای مجازی	۶۷	۴۵٪

جدول شماره ۷- توزیع نقش نهادها در فرهنگ سازی و پیشگیری از آسیبهای فضای مجازی

نهادها	فراوانی	درصد
مدرسه	۳۹	۲۶٪
خانواده	۸۳	۵۵/۳٪
جامعه	۱۷	۱۱٪
دستگاههای نظارتی	۱۱	۷/۷٪

نتایج تبیینی

آزمون فرضیات

در آزمون فرضیات با توجه به بررسی تجزیه و تحلیل فرضیه ها به تبیین علمی فرضیات به شرح مذکور می پردازم . فرضیه یک استفاده دائم از فضای مجازی باعث کاهش تمرکز بر روی فعالیتهای اصلی دانشجویان مثل پرداختن به درس و مدرسه گردیده است که فرضیه مورد نظر تأیید گردید و نشان می دهد که استفاده زیاد از فضای مجازی باعث بروز مشکلات جسمانی مثل بینایی ، مشکلات مفصلی و پوستی گردیده است و ثابت شد که استفاده از فضای مجازی بر بروز آسیبهای جسمانی مؤثر بوده است و همانطور که در جدول شماره ۸

جدول شماره ۸

محاسبه χ^2	درجه آزادی	χ^2 بحرانی	سطح معنی داری
۵۲/۲۶	۲	۱۵/۵۱	۰/۰۵

مشاهده می گردد χ^2 محاسبه شده (۵۲/۲۶) در مقایسه با χ^2 جدول آماری (۱۵/۵۱) با درجه آزادی ۲ و در سطح معنا داری ۰/۰۵ بزرگتر می باشد و فرضیه مورد تأیید قرار گرفت . (سؤالات ۱۳ و ۱۸ پرسشنامه)

۳- عدم نظارت والدین در استفاده دانشجویان از فضای مجازی با انحرافات اجتماعی و اخلاقی آنها رابطه مستقیم دارد .

۴- استفاده از فضای مجازی باعث تغییرات خلقی دانشجویان می شود .

۵- استفاده از فضای مجازی می تواند وابستگی فضای مجازی و نوعی اعتیاد را در دانشجویان به وجود آورد .

۶- عدم آموزش دانشجویان در استفاده از فضای مجازی با آسیبهای اجتماعی آنها رابطه مستقیم دارد .

۷- استفاده از فضای مجازی با عدم دسترسی به امکانات رفاهی و تفریحی دانشجویان را بطه معکوس دارد .

روش تحقیق

این تحقیق به صورت روش پیمایشی و با ابزار دو پرسشنامه یانگ در خصوص اعتیاد فضای مجازی و پرسشنامه خود ساخته محقق و جامعه آماری مورد تحقیق دانشجویان در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ که به تعداد ۱۴۵۰ نفر می باشند انجام گرفته است . حجم نمونه را از طریق فرمول کوکران به تعداد ۱۴۵ نفر و روش نمونه گیری به صورت انتخاب تصادفی ساده می باشد که با خطای نمونه گیری ۰/۰۵ و فاصله اطمینان ۰/۹۹ است و دلایل انتخاب نمونه آمارباین است که اولاً فرصت محدود اجازه نمی دهد به سراغ تک تک افراد جامعه مورد نظر برویم ثانیاً امکان و موقعیتی برای تقسیم جامعه آماری مورد نظر به گروههای تشکیل دهنده جامعه آماری و مطالعه منظم تر افراد می باشد و در نتیجه نمونه ای که انتخاب می گردد معرف بهتری از جامعه آماری است که این امر باعث تعمیم نتایج به جامعه با ضریب اطمینان بیشتری صورت می گیرد .

روش نمونه گیری

در این تحقیق از روش نمونه گیری تصادفی ساده بوده است. بدین صورت که از کلیه مراکز علمی و کاربردی شهرستان شهرکرد به صورت انتخاب تصادفی انتخاب گردیده اند.

روش سنجش متغیرها

با توجه به فرضیاتی که مطرح شد، متغیرها را به صورت عملیاتی درآوردیم و سپس از آنها گویه هایی تهیه کردیم که به صورت پرسشنامه در اختیار پاسخگویان قرار داده شد. ابزار اندازه گیری پرسشنامه را با ضریب آلفای کرنباخ سنجیدیم و پرسشهایی که ضریب پایینی داشتند از تحلیل حذف شدند. همچنین پس از تهیه شاخص ها و تنظیم و جمع بندی پرسشنامه از نظریات محققین و اساتید صاحب فن و کسانی این پدیده علیرغم نقش غیر قابل انکار آن همانند هر رسانه نوین دیگری آسیب هایی را به دنبال دارد از جمله: رسانه ها، فرصتهای تعاملات خانوادگی را از اعضای خانواده می گیرند و فضای خانواده را به سویی فردگرایی پیش می برند (اختلال در روابط والدین با فرزندان و روابط همسران با هم) فضای مجازی، در عین جذابیت، در صورتی که استفاده از آن بدون ملاحظات و برنامه باشد، آسیب های روانی، عصبی، اخلاقی را برای کاربران به دنبال خواهد داشت. - رسانه ها، از جمله فضای مجازی، افراد را به صورت منفعل و پذیرنده در می آورند و غالباً قدرت انتخاب، تحلیل و تفکر را از بیننده ها، خصوصاً کودکان و نوجوانان می گیرند. گسترش استفاده بی حد و حصر از رسانه های جدید موجب گسست فرهنگی و تقدس زدایی از ارزش های دینی و ملی و میراث فرهنگی جامعه ایرانی می شوند. لذا با توجه به این تحقیق راهکارهای زیر جهت کاهش آسیب های فضای مجازی در افراد، خانواده ها و جامعه پیشنهاد می گردد:

ارائه پیشنهادات و راهکارها:

الف: راهکارهای پیشگیری از آسیب جسمی

در این راستا راهکارهای زیر جهت پیشگیری از آسیب های جسمی استفاده از رایانه توصیه می گردد:

پیشگیری از سندرم بینایی رایانه:

-فاصله بین مانیتور و چشم ۲۸-۱۸ سانتی متر توصیه می شود. فاصله کمتر از ۱۸ سانتی متر برای کودکان مضر است.

-والدین باید از رفتارهایی که بر مشکلات چشمی دلالت می کند آگاه باشند از قبیل قرمزی چشم، مالش مکرر چشم ها، سر درد، پوزیشن های غیر معمول، شکایت از تاری دید و خستگی چشم

برای پیشگیری از صدمات اسکلتی:

-پوزیشن صحیح قسمت فوقانی بدن در حین کار با رایانه حفظ شود.

-پشت بوسیله صندلی حمایت شود.

-در حین نشستن بر روی صندلی نباید بر عقب زانو ها فشار وارد شود.

-پاها روی سطحی محکم (کف زمین یا بر روی سطح شیب دار) قرار گیرد.

-سر بر روی گردن متعادل باشد.

-زاویه بین ساقه پا و ران بیش از ۹۰ درجه باشد.

-مچ به طور خنثی قرار گیرد (زاویه کمتر از ۱۵ درجه)

-وضعیت صفحه رایانه را چک کنید. صفحه کامپیوتر طوری قرار گیرد که فرد بدون اینکه گردنش را به عقب و جلو خم کند آنرا به راحتی ببیند.

-وجود تجهیزات مناسب در محل کار با رایانه شامل صندلی راحت- میز ثابت - صفحه کلید سطح پائین با شیب منفی- موس در سایز مناسب.

- صفحه مانیتور عاری از گرد و غبار باشد و نور کافی موجود باشد .
- مدت زمان استفاده از کامپیوتر کنترل شود . زیرا صدمات فیزیکی با طول مدت استفاده از رایانه در ارتباط است .
- چاقی : برای به حداقل رساندن خطر چاقی توصیه می شود که مدت استفاده از کامپیوتر به ۲-۱ ساعت در روز محدود بر فعالیتهای از قبیل ورزش تأکید شود .
- ب- راهکارهای پیشگیری از آسیب روانی
- از آنجاییکه در این تحقیق مشخص گردیده که خانواده با ۶۵٪ مهمترین نقش را در آموزش و پیشگیری از آسیبهای روانی و فرهنگی اجتماعی فضای مجازی دارد لذا راهکارهای زیر جهت خانواده ها پیشنهاد میگردد .
- ۱- والدین برای این که بتوانند در خصوص محاسن و عیوب رسانه ها ، راهنمای خوب و مؤثری برای فرزندان باشند ، باید در این زمینه ، مطالعه و مشاوره کرده ، اطلاعات و مهارت های خود را افزایش دهند و به روز کنند ، تا توصیه های آنان را برای فرزندان قابل قبول و پذیرش و دارای دقت و اعتبار باشد .
- ۲- فضای مجازی خود چیز بدی نیست ، مهم نحوه استفاده از آن است آیا شما حاضرید فرزندان را ، که هنوز شنا کردن بلد نیست ، در استخر عمیق یا دریا رها کنید ؟ پس چگونه حاضرید فرزندان را بدون مهارت و آمادگی در اقیانوس اطلاعات و سایت ها با محتوای گوناگون فرهنگی - اجتماعی رها کنید؟!
- ۳- ورود رسانه ها به خانه ، یعنی ورود غریبه ها به خانه ! هرگز سایت هایی که متناسب به فرهنگ ، سن و درک فرزندان و ارزشهای اخلاقی نیست ، از طریق فضای مجازی مشاهده نکنید .
- ۴- برای استفاده از فضای مجازی در منزل یا حتی کافی نت ها، ضوابطی که قابلیت اجرا داشته باشد ، با نظر فرزندان در نظر بگیرید و خود به آن عمل کنید . محدودیت هایی را متناسب با سن و دوره تحصیلی فرزندان اعمال کنید (هرگز بدون زمان بندی و محدودیت ، استفاده از اینترنت را در اختیار آن ها ، تا به صورت یک عادت و اعتیاد غلط در بیاید ، در این صورت در مراحل بعدی ، اصلاح و کنترل به راحتی قابل اجرا نیست) .
- ۵- برای این که استفاده از رسانه ها به عنوان یک عادت مضر در نیاید ، محیط زندگی خود و فرزندان را متنوع کنید مثلاً : کتابخوانی ، قصه گویی ، نقاشی ، کارهای دستی و امور هنری ، رفتن به موزه ها ، کتابخانه ها ، پارک ها و مساجد ، تفریح ، ورزش (شنا ، راهپیمایی، کوهنوردی و.....) برای این که فرزندان شما به مطالعه و سایر فعالیت های مثبت علاقه مند شوند ، (نیومن به نقل از بیابانگرد ۱۳۸۴ ، ص ۲۴۲) با تحلیل ۲۳ تحقیق ، عنوان می کند که پیشرفت تحصیلی در میان کودکانی که در هفته ده تا پانزده ساعت تلویزیون تماشا می کنند ، در بالاترین حد است (در مقایسه با کودکانی که کمتر از ده ساعت تماشا می کنند) و سپس با افزایش ساعات تماشا ، از بیست تا چهل ساعت در هفته ، میزان پیشرفت تحصیلی به طور چشمگیری کاهش می یابد . که این موضوع در مورد رسانه ای نظیر فضای مجازی نیز صادق است .
- ۶- استفاده بیش از حد رسانه ها توسط فرزندان ، سبب بروز رفتارهای پرخطرانه ، خشن و انتقام جویانه و بی اعتنائی به ارزش های خانواده و بی علاقهگی به درس و مسئولیت پذیری می شود . پس لازم است ضمن نظارت بر نحوه استفاده فرزندان به آنان بیاموزید که چه خطراتی در فضای ممکن است آنها را تهدید کند .
- ۷- استفاده کنترل نشده از رسانه ها در منزل توسط خانواده ها موجب کاهش ارتباط بین فردی و چهره به چهره اعضا به هم شده ، این امر فضای انفرادی را به جای فضای جمعی و اجتماعی خانواده حاکم می کند و کم کم افراد خانواده ترجیح می دهند به طور جداگانه (فردی) در اتاق خود تلویزیون تماشا و رایانه مستقل داشته باشند (پورحسین ، ۱۳۸۵ ، ص ۱) و این یعنی حذف تعامل و تعلیم و تربیت خانوادگی . بنابراین با توجه به اهمیت موضوع ، ساعاتی را در منزل ، بدون استفاده از رسانه ها و..... به گفتگو با همدیگر در فضای با نشاط و دوست داشتنی سپری کنید .

۸-والدین باید بدانند که رسانه های گروهی امروزه نقشی فراتر از یک وسیله سرگرم کننده دارند. در واقع این وسایل به ابزاری فرهنگ ساز مبدل شده اند قدرت های مسلط جهانی می کوشند با استفاده از این ابزار زمینه های نفوذ فرهنگی خود را در سایر جوامع فراهم آورند.

۹-کشورهای غربی با استفاده از تکنولوژی رسانه ای برتر و استفاده از جذابیت آن سعی در انتقال و آموزش ارزش های فرهنگ غربی خود به سایر جوامع از جمله کشور ما دارند. در این میان کودکان و نوجوانان در اولویت اند. بنابراین شما با دست خود این فرصت را در اختیار آنان قرار ندهید.

۱۰-سعی کنید مهارت های اساسی زندگی در عصر انفجار اطلاعات همچون: انتخاب گری، خلاقیت، انتقادگری، و مدیریت زمان و... را به فرزندان خود بیاموزید تا بدون آگاهی و هدف، در امواج اطلاعات و تصاویر، ماهواره و اینترنت، غوطه ور نشوند.

ج-راهکارهای پیشگیری از آسیب های فرهنگی اجتماعی

۱-چندین سال است که بحث راه اندازی فضای مجازی ملی در کشور مطرح گردیده است یکی از مهمترین راهکارهای پیشگیری از آسیبهای فرهنگی و اجتماعی تسریع این طرح و فراگیر نمودن آن در مدارس، دانشگاهها و ... می باشد.

۲-بیش و پیش از توسعه فضای مجازی باید به نظام تولید و سازماندهی الکترونیک اطلاعات علمی، اداری و مالی براساس استانداردهای قابل تبادل در شبکه اهتمام داشت و بودجه های کلانی را به این امر اختصاص داد.

۳-تدوین و اجرای قوانین مورد نیاز و روز آمد در حوزه ارتباطات شبکه ای بسایر اساسی است. این قوانین به خصوص موضوع حقوق تکثیر و مالکیت و نرم افزارها و اطلاعات الکترونیک، تأثیری قاطع در تشویق تولید فرهنگی بر روی شبکه دارد.

۴-در سیاست گذاری فرهنگی باید چگونگی کاربرد فناوری توسط مؤسسات فرهنگی و تأثیر آن را بر مخاطبان در نظر گرفت.

۵-نظام نظارت فرهنگی بر محتوای داده های مبادله شده و ثبت ملی، نقش اساسی در پیش گیری از گسترش فساد، تهدیدات امنیتی، رسوخ جاسوسی و خراب کاری الکترونیک و عملیات روانی دارد. به نظر می رسد تهدید اصلی و بالفعل کشور در مورد فضای مجازی، فقدان گفتمان امنیتی در مورد این پدیده است. فضای مجازی، که به طور بالقوه می تواند هم تهدید و هم فرصتی برای امنیت فرهنگی و سیاسی باشد، به عرصه ای فراخ برای رقابت گروه های فشار سیاسی و اقتصادی تبدیل شده است. فقدان دانش جامع نگر در مورد مسئله و نبود مطالعات سیاست گذاری مقایسه ای در کشور، حاکمیت روش آزمون و خطا و اعمال سلايق فردی و سازمانی را به دنبال داشته است.

۶-مسئولیت پذیری دولت در سیاست گذاری علمی، کارشناسانه و همه سو نگر و بهره گیری از تمام توان علمی کشور شرط اصلی تحقق بیشترین منافع و کمترین آسیب ها از گسترش صنعت فضای مجازی در ایران است. (آشنا، ص ۳۶۰-۳۵۸)

محاسبه X^2	درجه آزادی	X^2 بحرانی	سطح معنی داری
۵۶/۰۳	۱	۳/۸۴	۰/۰۵

نتیجه گیری

فضای مجازی، جهان جدیدی خلق کرده است. خوش بینان می گویند در این جهان جدید که آن را جامعه اطلاعاتی نامیده اند، آزادی فکری، تحقیقاتی، آموزشی، تفریحی و شغلی رو به رشد خواهد بود و تجارت الکترونیک، خدمات بهداشتی و پزشکی راه دور و خدمات تلفن بین المللی از طریق فضای مجازی جای اشکال سنتی گرفته است. اما منتقدان، فضای مجازی را بیشتر در ترکیب های اضافی و به عنوان مضاف به مناطق جغرافیای، سیاسی و اقتصادی به کار می برند. با این وصف، مانند دیگر پدیده های وارداتی از جهان صنعتی می توان از فضای مجازی اغنیا و فقر، فضای مجازی آمریکایی، اروپایی، آفریقایی و در سطوح ملی، مثلاً فضای مجازی ایرانی سخن گفت. مطالعه تأثیر پذیری متقابل فضای مجازی و فرهنگ های مختلف در آخرین پروژه های کلان دانشگاه UCLA در آمریکا است. در تحلیل مسائل مربوط به فضای مجازی کشورهای در حال توسعه، به رغم برخی شباهت های ظاهری، باید تفاوت های ساختاری و عمیق آنها را با کشورهای صنعتی در نظر گرفت (آشنا، ۱۳۸۰، ص ۲۳۴).

به طور تقریب هر سه ماه یک بار، توسعه وب، دو برابر می شود. اما این رشد روز افزون، کاملاً نابرابر توزیع شده است. در حالی که آمریکا و کانادا ۶۳٪، اروپا ۲۲/۴٪ و استرالیا، ژاپن و نیوزلند ۶/۴٪ از کامپیوترهای متصل به اینترنت را در اختیار دارند، بقیه کشورهای آسیایی و آفریقایی تنها ۵/۹٪ از این کامپیوترها را در خود جای داده اند. بررسی ویژگی های کاربران فضای مجازی نشان می دهد که تحصیلات و ثروت، دو عامل مهم در میدان استفاده است. کاربران فضای مجازی بیشتر از طبقه متوسط بالا، جوان، تحصیل کرده، مرد و شهر نشین اند. ۸۳٪ کاربران فضای مجازی در آمریکا، ۶٪ در اروپا، ۳٪ در اقیانوسیه، ۸٪ در بقیه قاره های دنیا قرار دارند. نگاهی به وضعیت و موقعیت زبان های مختلف در فضای مجازی میزان سلطه زبان های غربی را نشان می دهد. در میان کسانی که از فضای مجازی استفاده می کنند و حدود ۲۸۸ میلیون نفر برآورده می شوند، ۵۱/۳٪ به انگلیسی سخن می گویند و عرب زبانان کمتر از ۱٪ استفاده کنندگان را تشکیل می دهند (آشنا، ۱۳۸۰ ص ۲۳۳). بیش از ۸۰ درصد کل اطلاعاتی که در بیش از ۱۰۰ میلیون رایانه سر تا سر جهان ذخیره شده به زبان انگلیسی است (نشریه نگاه حوزه، ۱۳۸۳).

ضریب نفوذ فضای مجازی در کشور ما ۲/۵ و در کشور کره جنوبی، با جمعیت کمتر از ما، ۴۲ است. (جلالی، ۱۳۸۲ ص ۱۹-۱۸)

فهرست منابع

- آشنا، حسام الدین (۱۳۸۰) فضای اینترنت و امنیت فرهنگی - سیاسی (مجموعه مقالات) کمیسیون ملی یونسکو
- احمدی، مهرناز (۱۳۸۰). رسانه ها تغییر دهنده تصورات. روزنامه ایران
- امیدوار، صارمی، احمد و علی اکبر (۱۳۸۱). اعتیاد به اینترنت، تهران، انتشارات تهرین
- تام هوور، استوارت، ترجمه آریایی نیا، مسعود (۱۳۸۲). باز اندیشی درباره رسانه دین و فرهنگ. تهران - انتشارات سروش
- بگدیکیان، بن اچ، حیدری، داوود (۱۳۷۴). انحصار رسانه ها. مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها
- تامپسون ف جان. اوحدی، مسعود (۱۳۸۰) رسانه ها و مدرنیته - تهران انتشارات سروش
- پورحسین، رضا (۱۳۸۰)، سایت تنبیان WWW.tebyan.net
- توسلی، غلام عباس (۱۳۸۳). پروژه اصلاحات بستر فرهنگی نامناسب و نقش آنها در رشد آسیب های اجتماعی، مجموعه مقالات مسائل اجتماعی ایرلن. انتشارات آگاه
- حسینی، ح (۱۳۸۴). تحلیل جامعه شناختی رابطه اینترنت و اعتیاد به مواد مخدر، فصلنامه انجمن ایرانی دوره اول شماره ۲ و ۳
- جلالی، علی اکبر (۱۳۸۲). آسیب شناسی فناوری اطلاعات در خانواده، پژوهشکده خانواده
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸) وسایل ارتباط جمعی و تغییر ارزش ها. انتشارات کتاب فردا
- زنجانی زاده محمد جوادی. هما، علی (۱۳۸۴) بررسی تأثیرات بر ارزش های خانواده در بین دانش آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد. مجله جامعه شناسی دوره ششم شماره ۲
- سارو خانی، باقر (۱۳۷۲) جامعه شناسی ارتباطات، تهران. انتشارات اطلاعات
- شعبانی احمد (۱۳۸۱) جامعه اطلاعات ایران و چالش های رویاروی آن. فصلنامه اطلاع رسانی دوره ۱۹ اسفندماه. شماره اول و دوم
- سعیدی. علی و ابوالقاسم شکیبا، روان شناسی و آسیب شناسی ارتباطات اینترنتی تهران، انتشارات سنبله، ۱۳۸۴ ه.ش.
- سورین، و.، تانکارد، ج. (۱۳۸۱). نظریه های ارتباطات. ترجمه علیرضا دهقان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صفوی، ب. (۱۳۸۳). "از اعتیاد اینترنتی پیشگیری کنیم. روزنامه جام جم، شماره ۱۳۲۰، ص ۱۲
- صمیمانه در اتاق های گپ زنی اینترنت، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۶
- دهقان، علیرضا. (۱۳۸۴). قمار بازی اینترنتی، فصلنامه انجمنی ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات ریال دوره اول شماره پیاپی صص ۷۲-۴۵
- ذکایی، س. (۱۳۸۳) "جوانان و فراغت مجازی"، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۶
- فورسلوند، تیتی (۱۳۸۰). قوانین و اقدامات مربوط به رسانه های دیداری و محافظت از کودکان ترجمه مهدی شفقتی، تهران، مکز تحقیقات صدا و سیما.
- فرهنگی، علی اکبر (۱۳۸۲). ارتباطات انسانی، جداول. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- فیروز آبادی، ع (۱۳۸۲). پیامدهای اعتیاد مدرن وابستگی به اینترنت، ماهنامه گزارش، شماره ۱۴۷، ص ۱۰۰
- قره آغاجی، س. (۱۳۸۵). اعتیاد به اینترنت. روزنامه همبستگی، شماره ۱۵۹۹، ص ۵
- کاستلز، م و اینس، م (۱۳۸۴)، گفتگوهایی با امانوئل کاستلز: ترجمه حسن چاووشیان. تهران: نشر نی
- گرگی، ع، (۱۳۸۵)، اینترنت و هویت، فصلنامه ملی ۲۵، سال هفتم، شماره ۱
- گروه نویسندگان، رسانه ها و ثبات سیاسی، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، ۱۳۸۱ ه.ش

- گیدنز، آ، (۱۳۸۴ الف)، چشم اندازهای جهانی، ترجمه محمدرضا جلالی پور، تهران: طرح نو
- عاملی، س (۱۳۸۷)، روابط عمومی الکترونیک، تهران: شرکت روابط عمومی و تبلیغات هفت تبلیغ
- کریمی، یوسف (۱۳۷۹): روانشناسی اجتماعی. تهران: نشر ارسباران.
- عظیمی عباس، صالحی مرضیه، صالحی فرشته، مسعودی حبیبه، اثرات کار با کامپیوتر بر عملکرد بینایی راز بهزیستن. شماره ۳۰ پاییز ۱۳۸۳. ص ۳۳-۴۱.
- معیدفر، س، حبیب پور گتایی، ک، و گنجی ا. (۱۳۸۴). اعتیاد اینترنتی علل و پیامدهای آن. فصلنامه رسانه. ۱۶(۳). صص ۳۹-۷۶
- مولانا، حمید، جریان بین المللی اطلاعات، گزارش و تحلیل جهانی، ترجمه: یونس شکرخواه، تهران: ف مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، ۱۳۷۱
- نشریه نگاه حوزه (۱۳۸۳). آسیب های فرهنگی در فرایند سیطره رسانه ها. <http://rie.ir> سایت ها
- جهانگیر، ع. (۱۳۸۴). آسیب های روان شناختی اینترنت. <http://www.wit.ir/detailnews>
- سولر، ج. (۱۳۸۵). روان شناسی فضای مجازی (اعتیاد اینترنتی، عامل از میان برنده زندگی بشری): <http://www.iranculture.org>
- فتوره چی، م. (۱۳۸۵). اعتیاد سایبری اعتیاد نو ظهور <http://mfatorehchi.blogfa.com>
- نشریه اینترنتی فصل نو <http://faslo.com>
- www.TCE.ir